

דף שבועי

בס"ד

פרשת מטות מסעי, תשפ"ד, מספר 1580

בקשת שבטי ראובן וגד להתנחל בעבר הירדן המזרחי – פרק בניהול מו"מ תנ"כי

יוסי ברכיה

אברבנאל חש בבעיה זו ומציע פירוש חדשני השופך אור על היחסים הפנימיים בתוך שבטי ישראל ערב הכניסה לארץ. לדעתו, עצם דרישת שבטים אלו להתנחל בעבר הירדן המזרחי מלמדת על תסיסה של שבטים אלו כנגד ההנהגה העתידית של עם ישראל בידי יהושע, בן שבט אפרים מבני יוסף. ראובן, בכור ישראל, ראה שהבכורה ניטלה ממנו⁵ ויהושע נבחר להנהיג את העם. כמו כן, המלוכה העתידית ניתנה ליהודה⁶, ולכן ביקש שבט ראובן להתרחק במידת האפשר ממרות ההנהגה שיש לו ביקורת כלפיה. אכן, אין כאן ניסיון למרד, אלא הבעת מורת רוח מהחלטת משה בעניין בחירת ההנהגה לאחר מותו. לדעת אברבנאל, בדרך זו של התרחקות ביקש שבט ראובן להותיר קשר מינימלי עם הנהגה זו. ומדוע הצטרף אליו גם שבט גד? "לפי שהיה בן זילפה שפחת אימו בדגלו... כי היו שניהם אחים לא התפרדו".

נעבור עתה לתיאור המו"מ. בפרק ל"ב (פסוקים ב-ה) נערך הסבב הראשון של המו"מ. בני גד וראובן באו אל משה בדרישה מקוממת, מתגרה ומדהימה, שסיכויי קבלתה ע"י משה היו אפסיים: "אל תעברנו את הירדן".

עם ישראל עמד ערב הכניסה לארץ, לאחר ארבעים שנות נדודים שבהן טרח משה ועשה לגיבושו של העם כעם מאוחד שנכון יהיה לכבוש את הארץ המובטחת. המעמסה הייתה כבדה, ומשה אף ביקש מה' במהלך הדרך שישחררו מעולו של העם. למרות הכול המשיך משה את הנהגתו, ועתה ראה לנגד עיניו שמשמת חייו עומדת לפני סיומה. והנה באו שני שבטים חשובים בעם ודרשו: "אל תעבירו את הירדן". אי אפשר היה שלא להיזכר בפרשת המרגלים שאירעה 38 שנה קודם לכן; גם שם, בעקבות דיווח המרגלים, ביקשו חלקים בעם לשוב מצרימה ולא להיכנס לארץ (שם יד-ב-ד). לא ניתן היה להתעלם מהחשש שעם ישראל עומד בפני פרשת מרגלים ב', והרי ידוע כמה חמור היה העונש על חטא המרגלים: 40 שנות נדודים במדבר⁷.

ואכן, בתשובתו הנרגשת לדרישת השבטים (שם לב:ו-טו) העלה משה את חששותיו בפניהם, אך דומה

בפרשתנו מופיע המו"מ המרתק בין שבטי ראובן וגד לבין משה, בדבר קבלת עבר הירדן המזרחי, שטח שנכבש זה עתה מסיחון מלך האמורי ועוג מלך הבשן, כנחלה. בעיון מדוקדק בפרשה ניתן ללמוד פרק בניהול נכון ונבון של מו"מ, תוך נקיטת כל האפשרויות לרבות ניצול חולשות הצד שכנגד. בנוסף, ניתן ללמוד מפרשה זו, אם כי ברמז, משהו על היחסים בין שבטי ישראל להנהגה המוכרת והמרכזית של העם ערב הכניסה לארץ.

לפני שניכנס לפרטי המו"מ עצמו, מן הראוי לשאול מהיכן היה לשבטי ראובן וגד מקנה כה רב (במ' לב:א)? פרשה זו סמוכה לפרשת מלחמת מדין, וכידוע במלחמה זו נפל בידי ישראל שלל רב (שם לא:ט-יא), והיא סמוכה גם להכנעת סיחון מלך האמורי ועוג מלך הבשן (שם כא:א-לה). מסתבר שגם ממלחמה זו נפל רכוש רב כשולל לשבטי ישראל בכלל ולשבטי ראובן וגד בפרט, כך סבור אברבנאל¹. אך אם זכו שבטי ישראל בשלל רב ממלחמות אלו, למה נכתב כי רק לשבטי ראובן וגד היה מקנה רב? בעל "אור החיים" סבור² כי בני שבטים אלו היו גיבורי חיל, ולכן הם בזזו חלק גדול משאר השבטים. אברבנאל (שם) סבור כי בני שבטים אלו הצטיינו ברעיית צאן, ואך טבעי שבעקבות המלחמה הם מצאו כר נרחב להרחבת העיסוק החביב עליהם³.

אולם, עדיין אין בהסברים אלו טעם לרצונם של שבטים אלו להתנתק משאר העם ולשבת לבדם מעברו המזרחי של נהר הירדן, רחוק מיתר חלקי העם⁴.

* הכותב הוא מוסמך אוניברסיטת בר אילן במשפטים ומשמש כשופט בבית משפט המחוזי בת"א. הדברים בעיון זה יהיו לזכר הוריי מרים וצבי ברכיה ז"ל.
** מאמר זה הוא תקציר מאמר שנכתב ע"י בעלון מספרא לסייפא, הוצאת ישיבת שעלבים, תמוז התשנ"ב, עמ' 151-158.

1 בפירושו לבמ' ל"ב, בתחילת תשובותיו על פרשה זו.
2 אור החיים, לב:א, ד"ה "מקנה רב".
3 מהסברים אלו עולה מבט חיובי על שבטים אלו, שמצטיירים כאנשי מעשה נחושים ונמרצים. עם זאת קיימת גישה פרשנית ביקורתית כלפי שבטים אלו בהתנהגותם בפרשה זו (עיינו ברש"י לב:טז ד"ה "נבנה", אך מנגד ראו גם ב"כלי יקר" שם, שמפרש באופן חיובי את התנהגות שבטים אלו במה שמצא רש"י פן ביקורתי בהתנהלותם).
4 בהתחשב בממדי נהר הירדן באותה תקופה, אין ספק שהוא חילק בצורה בולטת את א"י לשני חלקים. ראו יה' כ"ב, בעיקר מפסוק כא, בעניין ביקורת העם על שבטי עבר הירדן המזרחי בקשר לבניית מזבח נוסף על זה שקיים בשילה. על הנתק בין שבטי עבר הירדן המערבי לשבטי עבר הירדן המזרחי, ראו את מאמרו של הרב יעקב מידן, "יפתח בדורו", מגדים, גיליון ו' (אלול

תשמ"ח), בעיקר בעמוד 32. כמו כן ראו במאמרו של פרופ' עמיצור ברק, "כי ברב חכמה רב כעס", דף שבועי לפרשת דברים, תשע"ב (מס' 977).
5 יוסף זכה לקבל שני חלקים בירושת א"י: אפרים ומנשה (בר' מח:ה-ז). כידוע, הזכות לקבל פי שניים בירושה שמורה לבכור (דב' כא:יז).
6 לפי קביעת יעקב בברכות לבניו (בר' מט:ז): "לא יסור שבט מיהודה".
7 במ' יד:כו-מ (בעיקר פס' לד).

שבטים אלה, תקבע האם החוב מולא אם לאו. אם בני ראובן וגד לא יעמדו בתנאי של לעבור חלוץ לפני המחנה, הם יפוננו משטחים אלו, ויעברו לא"י המערבית עם כל העם.

בשל העובדה שמשה לא ייכנס לארץ ולא יוכל לפקח על קיום התנאים, הוא העביר את העניין ליהושע, אלעזר ולראשי השבטים – מנהיגי העם העתידיים. בני גד וראובן קיבלו את דברי משה (שם פס' לא-לב), אך חזרו על עמדתם המסורתית, שכבר עכשיו שטחים אלה שלהם הם ("וְאֵתְנוּ אֶחְזֵת נַחֲלָתְנוּ מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן").

בני גד וראובן הפנו את תשובתם למשה ולא ליהושע ואלעזר שאמורים היו לאכוף את ההסכם. עובדה זו תמוהה; הרי הביקורת על ביצוע ההסכם תהיה בידי ההנהגה העתידית! אולי יש בכך הן נוסף לדברי אברבנאל, ששבטים אלו לא קיבלו באופן מלא את הנהגת יהושע ואלעזר ולכן פנו למשה. חיזוק מסוים לכך ניתן להביא מדבריהם אל משה: "אֵת אֲשֶׁר דָּבַר ה' אֶל עֲבָדָיךָ כִּן נַעֲשֶׂה" (פס' לא). לא מצינו שמשה התייעץ עם ה' בפרשה זו. ייתכן שבכך רצו שבטים אלו לרמוז, שמה שמשה אומר – מבחינתם אלו "דברי א-לוהים חיים", בניגוד ליחסם ליהושע ואלעזר.⁸ ואכן בסוף הפרשה נתן משה לשבטים אלו את השטחים המדוברים.

נסכם: ראינו שבאמצעות ניהול מו"מ מזהיר השיגו השבטים את מבוקשם. הטקטיקה שנבחרה על ידם הייתה חכמה, והם לחצו על משה עד שנאלץ להסכים למבוקשם. כל העת "שידרו" השבטים נחישות ואסרטיביות; הם ראו בשטחים אלו כאילו הם כבר בבעלותם, ובכך העבירו מסר למשה על רצינותם ואי נכונותם להתפשר. כשבמרו"מ צד אחד מפגין עקשנות, נחישות וחכמה, אזי גם הצד שכנגד עשוי להתפשר ולקבל את עמדת הצד השני.

לסיום נציין כי בני ראובן וגד מלבד היותם נמרצים ונחושים במו"מ, אנשי מעשה ואנשי עבודה, הם היו גם חיילים גיבורים ועמדו בדיבורם, אם לא למעלה מזה. אכן, הם עברו חלוצים לפני העם ושימשו כמופת לכל האחרים עד לסוף המלחמה, כפי עדות יהושע (יה' כב:ו-ז): "אֲתֶם שְׂמַרְתֶּם אֶת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה אֲתֶם מִשֶּׁה עֲבָד ה' וְתִשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי לְכָל אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֲתֶם, לֹא עֲזַבְתֶּם אֶת אֲחֵיכֶם זֶה יָמִים רַבִּים עַד הַיּוֹם הַזֶּה וְשְׂמַרְתֶּם אֶת מִשְׁמַרְת מִצְוֹת ה' אֱ-לֹהֵיכֶם".⁹

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

8 עיינו באברבנאל פרק ל"ב, קושיה עשירית ובתשובתו בד"ה "ולפי שבני גד ובני ראובן". שם הוא דן בשאלה אם ההסדר של משה עם השבטים היה על דעת ה'.
9 בסוף המו"מ ועם קבלת השטחים על"י משה, הופיע לפתע חצי שבט המנשה שלא היה חלק מהמו"מ. מדוע ירש גם הוא בעבר הירדן המזרחי? ראו אצל חזקוני לפסוק לג בעקבות ב"ר פ"ד, י"ט. כמו כן ראו במאמרי: "כלום נותרו בארץ כנען נכסים בבעלות האבות עם ירידת יעקב ובניו למצרים? דף שבועי לפרשת מקץ, תשס"ח (מס' 733).

כי הטקטיקה של בני ראובן וגד הצליחה. הם ציפו לתשובה זו של משה, ובמענה לדבריו הם פרקו את חששותיו אחד לאחד (ואנו מתחילים להבין את את התחכום שבדרך ניהול המו"מ מצידם). הם הרגיעו את משה; 'לא פרשת מרגלים ב' לפנינו ואף לא דבר שמתקרב לזה. כוונותינו כנות, ואין אנו מתכוונים לפרוש מהציבור. אנו נחלץ חושים ונהיה כוח החלוץ הצבאי במלחמת הכיבוש, ונעשה את חובותינו על הצד הטוב ביותר' (שם פס' טז-יט).

ראוי לתת את תשומת הלב לרצינות כוונותיהם של השבטים. למרות שהיו בעיצומו של המו"מ, הם ראו את שטחי עבר הירדן המזרחי כ"מונחים בכיסם". רש"י שם לב לזאת, ועל המילים "וַיֵּשֶׁב טַפְּנוּ בְּעָרֵי הַמְּבָצָר" (פס' יז) כתב: "שנבנה עכשיו". על המילים "כִּי בָּאָה נַחֲלָתְנוּ אֵלֵינוּ מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה" (פס' יח) כתב: "כבר קיבלנוה בעבר הירדן". רוצה לומר, מעבר להפגת חששותיו של משה, יש בפנינו גם מעין "מלחמה פסיכולוגית" עם משה, בכך שהם הפגינו נחישות בדרישתם וראו שטחים אלו כשלהם, למרות שעדיין לא קיבלום ממשה, כאומרים: 'אנחנו בכל מקרה לא מוותרים'.

מענה משה לשבטים ניתן בפסוקים כ-כד. לאחר הפגת החששות שהעלה בפניהם, הוא נאלץ להסכים לדרישתם ואמר להם: אם תעמדו בתנאי שלכם ותחלצו חושים, תוכלו להתנחל בעבר הירדן המזרחי, ואם לא תעשו כן (משה נקט בסנקציה אמורפית ולא מחייבת), "הִנֵּה חֲטַאתְכֶם לַה' וְדַעוּ חֲטַאתְכֶם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶתְכֶם" (שם פס' כג). בני ראובן וגד הזדרזו להסכים לדברי משה (שם פס' כה-כז).

בהנחה שבשלב זה הסתיים סבב השיחות הראשון, הבה נערוך סיכום ביניים:

בני גד וראובן הציגו בקשה פרובוקטיבית ומתגרה למשה, וכפי שהם תכננו, "הלך משה שולל" ופירט בפניהם את חששותיו. לאחר שחשף משה את מניעיו לאי יכולתו למלא את בקשתם, הם ענו לו תשובה שהייתה את דעתו, בצירוף "מלחמה פסיכולוגית" בדבר נחישותם לנחל את חלקי הארץ הללו כבר עתה. אחרי שהבהירו למשה שאין יסוד לחששותיו, לא הייתה לו מניעה להסכים לבקשתם. מה שהוסיף להצלחה האדירה של שלב זה הייתה העובדה, שבני גד וראובן לא נדרשו באותה עת לעמוד בשום תנאי שיוכיח אם הם יעמדו בדבריהם לעבור חלוץ לפני העם, לבד מתנאי מוסרי מעורפל. בניהם וטפם התנחלו כבר באותה שעה ובנו בחבלי ארץ אלו, והם מצידם התחייבו בחיוב מוסרי כלפי שמיא, חיוב שיכול היה להתפרש בדרכים רבות. גם משה היה מודע לבעיית אכיפתה של ההתחייבות: "וְדַעוּ חֲטַאתְכֶם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶתְכֶם". שום גורם לא מונה לבדוק אם השבטים יעמדו בהתחייבותם עד תומה. הרי השבטים יכולים היו לצאת למלחמה, וכעבור זמן קצר לחזור לנחלותיהם ולטעון שעמדו בהתחייבותיהם. שום רשות לא יכולה הייתה למנוע זאת מהם.

סביר להניח שמשה חש במצב שנוצר, אך לא יכול היה לחזור בו. ראשית הוא התחייב להם, שנית כל חששותיו נדחו, ושלישית, הוא רצה לראות פרשה זו סגורה. הוא לא רצה למשוך פרשה זו יתר על המידה, דבר שהיה מעורר תסיסה בקרב העם ופוגע במאמץ העיקרי: התרכזות והכנה למערכה על כיבוש הארץ. ייתכן שמשה העריך גם את רצינותם וכוחם של שבטים אלה, והוא לא רצה לפגוע במוטיבציה שלהם. לכן בהמשך, עם פתיחת סבב השיחות השני, הוא לא חזר בו מעיקר ההתחייבות ששטחים אלו יינתנו לראובן וגד כבר עתה, אך הוא הוסיף את התנאי הכפול המפורסם שלא היה בשלב הראשון (שם פס' ל-לח); עתה כבר יש פיקוח על ביצוע ההסכם. אין מדובר בחוב מוסרי גרידא, אלא בחוב ממשי, וההנהגה המוכרת של העם, ולא רק אמות המידה המוסריות של